

Альона РОМАНОВА

Національний університет “Львівська політехніка”,
Навчально-науковий інститут права,
психології та інноваційної освіти,
професор кафедри теорії права
та конституціоналізму,
доктор юридичних наук, професор,
alona.s.romanova@lpnu.ua

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-2858-3052>

ПРИРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН В ПЕРІОД СОЦІАЛЬНОЇ АНОМІЇ

<http://doi.org/10.23939/law2024.42.123>

© Романова А., 2024

З'ясовано, що перехідний стан розвитку суспільства завжди характеризується нестабільністю в усіх сферах життєдіяльності людей. Соціальні зміни можуть бути як негативними, так і позитивними, адже суспільство – це живий організм, який має оновлюватися, розвиватися, змінюватися. Важливо, щоб саме аномічні стани, кризово-перехідні переходили у стабільні, оновлені соціально-правові взаємовідносини між членами соціуму в межах державного поля, а не заглиблювалися в кризовий занепад.

Наголошено, що за умов аномічного стану розвитку суспільства особливої ваги набувають норми природного права, які не дають змоги суспільству перейти на рівень неправового розвитку, доки не будуть сформовані та оновлені правові норми, що зможуть повноцінно врегулювати суспільні відносини. Кожне суспільство на певному етапі свого розвитку переживає кризові періоди, що характеризуються не лише соціальною нестабільністю, а й занепадом і руйнацією морально-правових орієнтирів та ціннісних стандартів.

Зазначено, що суспільна аномія – це досить небезпечний стан, який може перерости в масові заворушення, страйки, мітинги і революції, коли норми і приписи держави ігноруються, а в гіршому разі – порушуються через те, що громадяни вважають недієвими. Це може призвести до поширення конформістської поведінки.

В контексті регулювання поведінки людини в суспільстві неможливо та і не варто строго розмежовувати норми моралі, етики, духовні, канонічні і природно-правові норми, адже ці норми взаємопов'язані і визнають неприпустимість порушення норм позитивного права.

Акцентовано увагу на тому, що аномічні стани характерні для будь-якого суспільства на певному етапі його розвитку, здебільшого як кризово-перехідні. Природно-правові норми підтримують правомірне функціонування соціуму через визнання особою цінності норм моралі, духовних та етичних норм, що дає змогу уникнути деформованого світосприйняття та неправомірної поведінки. Природно-правове регулювання суспіль-

них відносин в період соціальної аномії може виступати стимулятором правомірної поведінки людини, активуючи ціннісні орієнтири особи.

Ключові слова: природне право; соціальна аномія; суспільство; права людини; ціннісно-правові орієнтири.

Постановка проблеми. Кожне суспільство на певному етапі свого розвитку переживає кризові періоди, що характеризуються не лише соціальною нестабільністю, а й занепадом і руйнацією морально-правових орієнтирів та ціннісних стандартів.

Стан суспільної аномії може розвинутися навіть у державах з високим рівнем розвитку правової, соціальної та економічної системи як наслідок “спалахів” соціального невдоволення, заворушень, війни тощо.

Важливо розуміти, що регулювання і корегування життєдіяльності людей за такого стану суспільства потребує залучення природно-правового підходу, а іноді його домінування.

Сьогодні наше суспільство також переживає певний різновид стану суспільно-правової аномії через війну росії проти України. Перші дні повномасштабного вторгнення ворога спричинили хаос, нерозуміння і неприйняття суспільством жорстоких і трагічних реалій. За таких умов актуалізуються морально-правові регулятори, адже людина відчуває значну потребу в підтримці, взаєморозумінні та відчутті захищеності не тільки з боку держави, а насамперед від оточення.

Аналіз дослідження проблеми. Проблемним аспектом дослідження природно-правового регулювання суспільних відносин у період соціальної аномії як основи стабільного державно-правового розвитку суспільства є нечіткість трактування значення і ролі самого природного права в процесі забезпечення правомірного розвитку соціуму та державного суспільства. Для всебічного аналізу і осмислення вказаної проблематики доцільно спиратися на науково-теоретичний потенціал праць вітчизняних і зарубіжних учених-юристів, істориків, соціологів і філософів, а саме: Т. Гарасиміва, Е. Дюркгейма, О. Костенка, Р. Луцького, Р. Мертона, Т. Парсонса, С. Сливки. Їхні наукові концепції сприяли тому, що в межах філософії, соціології та антропологічної юриспруденції формується ґрунтовний підхід до розуміння принципів природно-правового регулювання суспільних відносин через морально-правові та аксіологічні орієнтири в життєдіяльності людини.

Мета статті полягає в тому, щоб з філософсько-правового погляду проаналізувати ті питання, які найбільш дотичні до розуміння природно-правового регулювання суспільних відносин у період соціальної аномії як основи стабільного державно-правового розвитку суспільства.

Виклад основного матеріалу. Перехідний стан розвитку суспільства завжди характеризується нестабільністю в усіх сферах життєдіяльності людей. Варто зазначити, що соціальні зміни можуть бути як негативними, так і позитивними, адже суспільство – це живий організм, який має оновлюватися, розвиватися, змінюватися. Важливо, щоб саме аномічні стани, кризово-перехідні переходили у стабільні, оновлені соціально-правові взаємовідносини між членами соціуму в межах державного поля, а не заглиблювалися в кризовий занепад.

Термін “аномія” вживається для характеристики ситуації, коли одна або більше осіб не можуть інтегруватися зі стабільними основними інститутами суспільства, що призводить до заперечення найзначніших норм домінантної культури і соціальних відхилень [1].

Заперечення домінантних основ існування певного суспільства може бути причиною нігілістської поведінки, а іноді – девіантної. Звичайно, варто пам’ятати, що мовиться про демократичне суспільство, про правову державу. Щодо недемократичних, тоталітарних держав, то такий спротив є цілком виправданий.

Аномію можна розуміти як ступінь розбіжності між декларованими соціальними приписами (також і формальними законами) й тим, як ці закони втілюються на практиці, як насправді існують сфери соціального життя, що мають керуватися означеними приписами і законами [2, с. 71–75].

На жаль, таку ситуацію ми можемо часто спостерігати на практиці розвитку державно-правової системи у світовій практиці і безпосередньо в Україні. Це досить небезпечний стан, який може перерости в масові заворушення, страйки, мітинги і революції.

За таких умов громадяни більше керуються принципами моралі, релігійними установками та нормами, а приписи держави ігнорують, а в гіршому разі – порушують як такі, що є недієві. Це може призвести до поширення конформістської поведінки.

Конформістська поведінка полягає у тому, що суб'єкт пасивно дотримується правових приписів, мотивуючи це небажанням виділятися у своїй соціальній групі. Така поведінка не є протиправною, вона не завдає значної шкоди, але на її основі може формуватися неправомірною поведінка, адже людина може за інерцією діяти так, як діє її оточення. За умови, що навколишні характеризуватимуться неправомірною поведінкою, особі буде складно перечити їм, а легше “чинити так, як усі” [3, с. 66–70].

Проблеми аномічного стану суспільства не можуть бути обмежені емпірично фіксованими проявами, вони зачіпають основоположні, фундаментальні пласти соціального життя, а саме: субстанціональні проблеми взаємин трансформаційного соціуму й особистості, процеси індивідуальної свідомості, що адаптовані до швидкозмінних соціальних та культурних реалій, проблеми соціалізації особистості в умовах руйнації аксіосфери [4, с. 67–76].

За таких умов розвитку суспільства особливої ваги набувають норми природного права, які не дозволяють суспільству перейти на рівень неправового розвитку, доки не будуть сформовані та оновлені правові норми, що зможуть повноцінно врегулювати суспільні відносини.

Інколи спостерігаємо ототожнення природного права з канонічним, релігійним правом. Звичайно, ми не можемо повністю заперечити такий підхід, тому що норми природного права переплітаються з нормами релігії, особливо в католицьких державах, теологічних монархіях або ж у мусульманській правовій системі. Але природне право не виключає також норм моралі, що сформувалися в суспільстві і внаслідок їх багаторазового повторення визнаються загальноприйнятими регуляторами поведінки особи.

Зауважимо, що в контексті регулювання поведінки людини в суспільстві неможливо, та і не варто, строго розмежовувати норми моралі, етики, духовні, канонічні і природно-правові норми, хоча, звичайно, результати наукових досліджень доводять відмінність між ними. Всі ці норми взаємопов'язані і визнають неприпустимість порушення норм позитивного права. Наприклад, те, що вбивство, крадіжка, шахрайство або інші злочини неприпустимі в цивілізованому людському суспільстві, визнає і позитивне право держави, і природне право, і норми моралі, звичаї тощо.

Природне право – це вихідні принципи, на основі яких приймаються чинні норми і на підставі яких здійснюється їх оцінювання, з урахуванням ієрархії цінностей, яку подає філософія, вирішуючи питання про ставлення людини до оточення, зокрема й ціннісне. Норми природного права, маючи максимально широке, універсальне значення, адресовані до всіх без винятку правоздатних суб'єктів і закликають дотримуватись закріплених у них приписів, тому що останні відповідають вимогам вищої, абсолютної справедливості [5, с. 38–41].

Норми природного права – це основні, основоположні засади існування людства, що є універсальним визначником добра і зла в конкретному суспільстві. Акцент на “конкретному суспільстві” ми робимо тому, що у визначенні основних ідеалів життєдіяльності людини в різних правових системах є відмінності. Приміром, мусульманська і романо-германська правові системи мають різний вектор розуміння і сприйняття найвищих моральних і духовних ціннісних орієнтирів.

О. Костенко зазначає, що з огляду на принцип верховенства законів природного права, природні права людини – це права, що випливають із законів природного права, а природні обов'язки людини – це обов'язки, які так само випливають із законів природного права. Для забез-

печення їх реалізації в суспільному житті людей природні права людини і природні обов'язки людини мають бути втілені у форму позитивного законодавства (конституції, інші законодавчі акти, міжнародно-правові норми тощо) [6, с. 115–138].

Зазначимо, що норми природного права в період суспільно-правової аномії можуть забезпечувати стабільну реалізацію природних прав людини, адже не всі громадяни ознайомлені з нормативною базою держави, але всі визначають для себе міру допустимої і недопустимої поведінки на основі панівних у суспільстві принципів природного права. Наприклад, людина може не знати, яке покарання на неї очікує за крадіжку, вбивство, але чітко усвідомлювати, що вона порушить норми існування і розвитку людства, цивілізованого суспільства, а якщо ця людина буде вірною, то спроектує своє сприйняття добра і зла крізь призму Заповідей Божих.

Висновки. Отже, ми дійшли висновку, що аномічні стани характерні для будь-якого суспільства на певному етапі його розвитку, здебільшого як кризово-перехідні. Природно-правові норми підтримують правомірне функціонування соціуму через визнання особою цінності норм моралі, духовних та етичних норм, що дає змогу уникнути деформованого світосприйняття та неправомірної поведінки. Природно-правове регулювання суспільних відносин у період соціальної аномії може виступати стимулятором правомірної поведінки людини, активуючи ціннісні орієнтири особи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вільна енциклопедія Вікіпедія. (2018). *Аномія*. <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%8F>. Аномія.
2. Тургенєва О. Ю. (2012). Проблема аномії у сучасному суспільстві: соціально-філософський аспект. *Вісник Національного технічного університету України “Київський політехнічний інститут”*. Філософія. Психологія. Педагогіка. № 1. С. 71–75.
3. Переш І. Є., Бариська Я. О. (2019). Теоретичні характеристики правомірної поведінки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. Випуск 59. Том 1. С. 66–70.
4. Роговенко М. М. (2019). Проблема аномії в історії філософсько-правової думки. *Філософські та методологічні проблеми права*. № 1 (17). С. 67–76.
5. Луцький Р. П. (2011). Позитивне право та природне право: опозиція категорій. *Часопис Київського університету права*. № 4. С. 38–41.
6. Костенко О. (2021). Що таке природне право? Концепція природного права у світлі соціального натуралізму. *Право України*. № 1. С. 115–138.

REFERENCES

1. Vilna entsyklopediia Vikipediia. (2018). *Anomiia* [Anomie]. <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%8F>. Anomiia [In Ukrainian].
2. Turhenieva, O. Yu. (2012). *Problema anomii u suchasnomu suspilstvi: sotsialno-filosofskyi aspekt* [The problem of anomie in modern society: socio-philosophical aspect]. Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy “Kyivskiy politekhnichnyi instytut”. Filosofiia. Psykholohiia. Pedahohika. No. 1. P. 71–75 [In Ukrainian].
3. Peresh, I. Ye., Baryska, Ya. O. (2019). *Teoretychni kharakterystyky pravomirnoi povedinky* [Theoretical characteristics of lawful behavior]. Naukovy visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii Pravo. Vypusk 59. Tom 1. P. 66–70 [In Ukrainian].
4. Rohovenko, M. M. (2019). *Problema anomii v istorii filosofsko-pravovoi dumky* [The problem of anomie in the history of philosophical and legal thought]. Filosofski ta metodolohichni problemy prava. No. 1 (17). P. 67–76 [In Ukrainian].
5. Lutsnyi, R. P. (2011). *Pozytyvne pravo ta pryrodne pravo: opozytsiia katehorii* [Positive law and natural law: opposition of categories]. Chasopys Kyivskoho universytetu prava. No. 4. P. 38–41 [In Ukrainian].

6. Kostenko, O. (2021). *Shcho take pryrodne pravo? Kontseptsiiia pryrodnoho prava u svitli sotsialnoho naturalizmu* [What is natural law? The concept of natural law in the light of social naturalism]. *Pravo Ukrainy*. No. 1. P. 115–138 [In Ukrainian].

Дата надходження: 12.05.2024 р.

Alona ROMANOVA

Lviv Polytechnic National University,
Educational and Research Institute of Law,
Psychology and Innovative Education,
Professor of the Theory of Law and
Constitutionalism Department,
Doctor of Law, Professor
alona.s.romanova@lpnu.ua
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-2858-3052>

NATURAL-LEGAL REGULATION OF SOCIAL RELATIONS IN THE PERIOD OF SOCIAL ANOMY

It was found that the transitional state of the development of society is always characterized by instability in all spheres of people's life. Social changes can be both negative and positive, because society is a living organism that must update, develop, and change. It is important that anomic, crisis-transitional states turn into stable, updated socio-legal relations between members of society within the state field, and not go into crisis decline.

It is emphasized that under the conditions of an anomic state of development of society, the norms of natural law acquire special importance, which do not allow society to move to the level of illegal development, until legal norms that can fully regulate social relations are formed and updated. Every society at a certain stage of its development experiences crisis periods characterized not only by social instability, but also by the decline and destruction of moral and legal guidelines and value standards.

It is noted that social anomie is a rather dangerous state that can develop into mass riots, strikes, rallies and revolutions, when the norms and prescriptions of the state are ignored, and in the worst case, they are violated due to what citizens consider ineffective. This can lead to the spread of conformist behavior.

In the context of the regulation of human behavior in society, it is impossible, and it is not necessary, to strictly distinguish the norms of morality, ethics, spiritual, canonical and natural law norms, because these norms are interconnected and recognize the inadmissibility of violating the norms of positive law.

Attention is focused on the fact that anomic states are characteristic of any society at a certain stage of its development, mostly as crisis-transitional states. Natural law norms support the lawful functioning of society through the recognition by a person of the value of moral, spiritual and ethical norms, which allows avoiding a deformed worldview and improper behavior. Natural law regulation of social relations in the period of social anomie can act as a stimulator of lawful human behavior, activating the value orientations of a person.

Key words: natural law; social anomie; society; human rights; value-legal guidelines.